

ՀՏԴ 911.3Տնտեսական աշխարհագրություն

Անահիտ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Աշխ. գիտ. թեկ.,

ԱրՊՀ Աշխարհագրության ամբիոն

ԱՀ ԱԳՐՈՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Հոդվածում ներկայացված է ԱՀ ագրոպարենային հիմնախնդիրները և դրանց կարգավորման ուղղությունները: Այս բնագավառը խիստ կարևոր է Արցախի Հանրապետության համար արդի ստղծված վիճակում: Կարևորվում է ագրարային ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը՝ հանրապետության ագրոարդյունաբերական ոլորտի զարգացմանը զուգընթաց: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում հողաբարելավման, առաջադիմական համակարգերի ներդրմանը, բարձր արժեք ապահովող մշակաբույսերի արտադրմանը: Ագրոպարենային ոլորտի հիմնախնդիրներից է ագրարային ոլորտի գիտակրթական խորհրդատվական համակարգի բարելավումը:

Բանալի բառեր՝ Ագրոարդյունաբերություն, պահանջարկ, արտադրություն, զբաղվածություն, պարենամթերք, հողբարելավում, արոտավայրեր, արտադրահարաբերություններ, տնտեսվարում, սպառողական

А. ГРИГОРЯН

АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ АР И НАПРАВЛЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЙ ЭТИХ ПРОБЛЕМ

В статье представлены агропродовольственные проблемы Арцахской Республики направления регулирования этих проблем. Эта сфера очень важна для Арцахской Республики в настоящее время. Подчеркивается стратегия развития аграрной сферы параллельно со стабильным развитием агроиндустриальной сферы Республики. Выделяется особое внимание мелорации, вкладу продвинутых систем, производству культур, которые обеспечивают высокую ценность. Одна из проблем агропродовольственной сферы - это улучшение научно-образовательной консультативной системы.

Ключевые слова: агропроизводство, спрос, производство, занятость, продовольствие, мелиорация, пастбище, производственные отношения, управление, потребительский

A. GRIGORYAN

AGRI-FOOD PROBLEMS OF THE AR AND THE DIRECTIONS OF THEIR SETTLEMENTS

The article presents the agri-food problems of the Republic of Artsakh and the directions of their settlements. This field is very important for the Republic of Artsakh in the present situation. The strategy of the development of the agricultural field in parallel with the stable development of the agro-industrial field of the Republic is emphasized. A special attention is paid to the melioration, contribution of the advanced systems, to the production of the cultured plants providing high value. One of the problems of the agri-food field is the improvement of the scientific-educational consulting system of the agricultural field.

Key words: agro-industry, demand, production, employment, food, melioration, feed, industrial relationships, management, consumer.

80-ական թթ. սկզբին գիտական և արտադրական համակարգում ներմուծվել է ագրոարդյունաբերական համալիր /ԱԱՀ/ հասկացությունը, որը իրենից ներկայացնում է ժողտնտեսության ոլորտների ամբողջություն, որոնք զբաղված են գյուղատնտեսական արպրանքների արտադրությամբ, նրանց ապահովմամբ, վերամշակմամբ և սպառողին հասցնելուն: ԱՀ ագրոարդյունաբերական կազմում առանձնացվում է չորս հիմնական ոլորտ՝

1. Արդյունաբերության ոլորտ, գյուղատնտեսական արտադրանքի վերամշակում:
2. Գյուղատնտեսական ոլորտ:
3. Այն ոլորտները, որոնք ապահովում են գյուղատնտեսական արտադրանքը սպառողին հասցնելը:
4. Արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքը, որը ապահովում է արտադրանքի արտադրության ընդհանուր պայմանները:

Գյուղատնտեսական մթերքի վերամշակման համակարգի գործունեության ակտիվացումը նպաստել է գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացման հիմնախնդրի մեղմացմանը և տնտեսությունների ապրանքայնության մակարդակի բարձրացմանը: Այս առումով առաջընթացն ավելի ակնառու կլիներ, եթե գյուղատնտեսության վարկավորման և ռիսկերի ապահովագրման հիմնախնդիրները ստանային իրենց ամբողջական լուծումը:

Ձեռքբերումներն ու դրական տեղաշարժեր ավելի շոշոփելի կարող էին լինել, եթե Արցախի գյուղատնտեսությունը անցումային փուլ ապրող երկրների տնտեսությանը յուրահատուկ դժվարությունների հետ միասին չժառանգեր

արցախյան հակամարտության և Արցախի ու Հայաստանի շրջափակման դժվարությունները: Դա օբյեկտիվորեն հանգեցրեց երկրի ընդհանուր սոցիալտնտեսական վիճակի վատթարացմանը, և մեծապես տուժեց նաև ագրոպարենային համակարգը, ինչի հետևանքով ագրարային ոլորտի բարեփոխումներից ու սեփականաշնորհումից չստացվեցին ակնկալվող արդյունքները: Մասնավորապես, հողի սեփականաշնորհմանը անմիջապես չհաջորդեց գյուղատնտեսության սպասարկման և ագրովերամշակման համակարգի մասնավորեցումը, տնտեսավարման նոր պայմաններին համապատասխան արտադրական և շուկայական ենթակառուցվածքների ձևավորումը: Ներկայումս միջին հաշվով մեկ գյուղացիական տնտեսությունը բաժին է ընկնում 1.67 հա գյուղատնտեսական հողատեսքեր, այդ թվում՝ 1.57 հա վարելահող, ինչը չի կարող արդյունավետ տնտեսավարման ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառման համար պատշաճ հնարավորություն ստեղծել[5]: Միևնույն ժամանակ վարելահողերի մեծ մասը նպատակային նշանակությամբ չի օգտագործվում: Գյուղատնտեսության ինտենսիվացման դեռևս ցածր մակարդակի, սերմնաբուծության համակարգի անկատարության, պարարտանյութերի և թունաքիմիկատների անբավարար և ոչ ճիշտ օգտագործման, մշակության ագրոտեխնիկական կանոնների խախտման պատճառով դեռևս ցածր է գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվությունը: Հիմնականում ցանքատարածությունների ավելացման հաշվին մեծացել է հացահատիկի և բանջարեղենի համախառն բերքը: Ինտենսիվացման առումով որոշակի դրական տեղաշարժեր կան խաղողագործության բնագավառում: Սակայն խաղողագործության զարգացմանը դեռևս խոչընդոտում են խաղողի ներկայիս սորտային կազմի անհամապատասխանությունը վերամշակող արդյունաբերության պահանջներին:

Չնայած որ պետության օժանդակությամբ ոռոգման համակարգերի վերականգնման և զարգացման ուղղությամբ զգալի աշխատանքներ են կատարվել, այնուամենայնիվ, այս բնագավառում դեռևս բազմաթիվ հիմնախնդիրներ կան. Նախապատերազմյան շրջանում հանրապետության 118.3 հազ. հա վարելահողերից փաստացի ոռոգվում է միայն 2 հազ. հա: Այժմ Արցախի տարածքների կրճատման հետևանքով վարելահողերը կազմում են 35 հազ. Հա վարելահող, որի ճիշտ և գրագետ կառավարումն հնարավորություն կտա ապահովել Արցախի բնակչության պարենային անվտանգությունը[4]:

Նոր արտադրահարաբերություններին անցնելու ա ժամանակահատվածում լրջորեն տուժեց նաև անասնապահությունը: Բնակչության գնողունակության զգալիորեն նվազումից բացի, սեփական կերարտադրության կրճատման և ներկրվող կերերի ծավալների կտրուկ սահմանափակման հետևանքով կրճատվեցին անասնազլխաքանակը և անասնապահական մթերքների արտադրության ծավալները: Գյուղամերձ արոտավայրերի գերբեռվածությունը

և հեռագնա արոտների սահմանափակ օգտագործումը ցայտուն է դարձել: Վերջիններս հանգեցնում են լուրջ տնտեսական կորուստների և արոտավայրերի դեգրադացման: Դեռևս լիարժեք կերպով չեն գործում գյուղատնտեսության արտադրական և սպասարկման ենթակառուցվածքները, գիտական նվաճումները, նոր տեխնոլոգիաներն արտադրության մեջ չափազանց դանդաղ են ներդրվում: Գյուղատնտեսության բնագավառի կարևոր հիմնախնդիրներից են նաև բնական աղետների հետևանքով կորուստների ապահովագրումը, և դեռևս նկատելի չեն շոշափելի տեղաշարժերը բնական աղետների կանխարգելման կառույցների կազմավորման ուղղությամբ:

Ագրարային ոլորտի զարգացման ռազմավարության հիմնական նպատակն է նպաստել հանրապետության գյուղատնտեսության կայուն զարգացմանը, պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացմանը և գյուղական բնակչության եկամուտների ավելացմանը՝ գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների համար գործունեության բարենպաստ պայմանների ստեղծման միջոցով: Ռազմավարության հիմնական ուղղություններին են.

1. Ագրարային բարեփոխումների խորացում, շուկայական ենթակառուցվածքների զարգացում և տնտեսվարման ձևերի կատարելագործում:
2. Պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացում, պարենային անվտանգության և հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովում:
3. Տեղական արտադրության գյուղմթերքի որոկի և մրցունակության բարձրացում և անհրաժեշտության ու հնարավորության դեպքում ներմուծվող պարենամթերքի՝ տեղական արտադրությամբ փոխարինում:
4. Սննդի անվտանգության համակարգի զարգացում:
5. Գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում:
6. Հողաբարելավում և շրջական միջավայրի վրա բացասական ներգործությունների մեղմացում:
7. Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացման համար նախապայմանների ստեղծում և իրավական հիմքերի ձևավորում:
8. Բուսաբուծության զարգացում:
9. Անասնաբուծության և անասնաբուծության զարգացում:
10. Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակում:
11. Գյուղատնտեսության սպասարկող և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացում:
12. Ագրարային ոլորտի հարկային և վարկային համակարգի բարելավում:
13. Ագրարային ոլորտի գիտակրթական, խորհրդատվական համակարգի բարելավում:
14. Գյուղատնտեսության հաշվառման համակարգի բարելավում:
15. Նշված խնդիրների լուծման համար նախատեսվում է գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունից մինչև սպառումը ապրանքային շարժին նպաստող

կառույցների, մասնավորապես՝ գյուղատնտեսական մթերքների իրացման, պահպանման, վերամշակման ենթակառուցվածքների զարգացման և մեծածախ շուկայի համակարգի ստեղծմանը նպաստում, մսամթերքի իրացման նպաստման և սնդնդի անվտանգության պահանջների ապահովման նպատակով փոքր սպանդանոցների ծրագրի իրականացում, կաթի սպառողական կոոպերատիվների ստեղծում, դրանց թվաքնակի ավելացում և գործունեության խթանում Խաղողագործության, գինեգործության ճյուղի առանձնահատկությունները պահանջում են բնագավառի տնտեսական հարաբերությունների հստակեցում և ճյուղի հետագա զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծում: Դրա համար անհրաժեշտ է բնագավառը կարգավորող իրավաօրենսդրական հիմքերի ձևավորում, մասնավորապես՝ «Խաղողի հումքով ոգելից խմիչքների մասին» ԱՀ օրենքի մշակում, որը կկարգավորի ԱՀ-ում գինեգործության նպատակով խաղողի մշակության, իրացման և խաղողի հումքով ոգելից խմիչքների արտադրության, վերամշակման, մակնշման և շուկայահանման ընթացքում ծագող հարաբերությունները: Ճյուղի զարգացմանը կնպաստի նաև շուկայահանման բնագավառում ուսումնասիրությունների անցկացումը և արդյունքների օգտագործում: Հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովման ռազմավարական ուղղություններն են՝ կենսապես կարևորագույն պարենամթերքի, մասնավորապես՝ հացամթերքի, մսի, կաթի և բուսական յուղի տեղական արտադրության խթանում և սահմանված կարգով չնվազեցվող պաշարների ստեղծում, անասնապահական մթերքի ծավալների ավելացման նպատակով կերային բազայի հնարավորությունների ընդլայնում: ԱՀ-ն արտերկրից պարենամթերքի ներքին շուկա մուտք գործելու հնարավորության տեսանկյունից համարվել է ազատական շուկա ունեցող երկիր: Հանրապետության ներմուծվող, թարմ և վերամշակման սնունդ արտադրող տնտեսավարող սուբյեկտների բազմազանությունը, դրանց կողմից տարբեր տեխնոլոգիաների կիրառումն ու սննդամթերքի անվտանգության վերահսկման ամբողջական համակարգի բացակայությունը լուրջ վտանգ են ստեղծում սպառողների առողջության համար:

Ագրոպարենային հիմնախնդիրների լուծման գործում կարևոր է գոտիական մասնագիտացումը և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխումը: Գյուղատնտեսության արտադրական գործոնների արդյունավետ օգտագործումը, տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղղությամբ հիմնավորված քաղաքականության կիրառումը և գյուղական աղքատության հաղթահարումը պահանջում են բազմակողմանիորեն հիմնավորված գոտիական մասնագիտացում և արտադրության արդյունավետ տեղաբաշխում: Ազատական տնտեսության պայմաններում այս գործընթացները կարգավորվում են շուկայական գործոններով, բայց նկատի ունենալով հիմնախնդիրների ռազմավարական նշանակությունը, անհրաժեշտ

է, որ պետությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության շրջանակներում անուղղակիորեն նպաստի արտադրության մասնագիտացմանը և արդյունավետ տեղաբաշխմանը: Նոր տնտեսահարաբերություններով պայմանավորված՝ ագրարային ոլորտի վերափոխումների ընթացքում, պայմանավորված տարբեր սոցիալ-տնտեսական գործոններով, նկատելի կերպով խաթարվել է գյուղատնտեսական գոտիների մասնագիտացումը, ինչի հետևանքով ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը զգալիորեն նվազել է, կրճատվել են միավոր տարածությունից ստացվող համապատասխան արտադրանքը և աշխատանքի արտադրողականությանը:

Ագրոպարենային հիմնախնդիրների լուծման գործընթացում Հանրապետության համար մեծ նշանակություն ունի հողաբարելավման համալիր միջոցառումների իրականացումը, որոնց կարևոր բաղադրիչնեչից են ռոտոման համակարգերի և հողերի բարելավման միջոցառումները[1]: Այս գործընթացների հիմնական և կարևորագույն նպատակն է ԱՀ ագրոարդյունաբերության ճյուղում ռոտոման նոր համակարգերի և նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը, որը կնպաստի ջրի արդյունավետ օգտագործմանը: Բացի հողաբարելավման գործընթացներից՝ ագրոարդյունաբերության մեջ մեծ է օրգանական գյուղատնտեսության զարգացումը, որի համար պետք է ստեղծվեն նախապայմաններ և իրավական հիմքեր, իսկ դրա համար հարկավոր է ուսումնասիրել միջազգային փորձն ու ձեռքբերումները: Օրինակ՝ միջազգային շուկայում, հատկապես զարգացած երկրներում տարեց տարի աճում է պահանջարկը ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակված օրգանական պարենամթերքի նկատմամբ: Օրգանական արտադրությանը ԱՀ-ում նպաստելու համար անհրաժեշտ է դրա արտադրության ազգային ստանդարտների մշակում և դրանց ներդաշնակեցմանը ընդունված չափորոշիչներին:

ԱՀ –ում բուսաբուծության զարգացումը պահանջում է ագրոտեխնիկական առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրում, բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի մշակության ընդլայնում, սելեկցիայի և սերմնաբուծության համակարգի զարգացում, սերմերի որակի հսկողության գործուն մեխանիզմների կիրառում, բույսերի գենետիկական բազմազանության, ներառյալ՝ մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցների պահպանության ապահովում[3]: Գյուղատնտեսության ռազմավարության շրջանակներում բուսաբուծության զարգացման գերակայություններից են՝

1. ագրոտեխնիկայի առաջադիմական համակարգերի ներդրման միջոցով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության բարձրացումը և միավոր արտադրանքի հաշվով արտադրական ծախսերի կրճատումը,
2. ցանքատարածությունների կառուցվածքի բարելավումը և միավոր տարածությունից ստացվող եկամուտի ավելացումը,

3. բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի ներդրումը, մշակության ագրոտեխնիկայի յուրացումը,
4. դաշտային կերարտադրության արդյունավետության բարձրացումը և կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների զգալի ավելացումը,
5. վարելահողերի լիարժեք օգտագործումը,
6. բազմամյա տնկարկների հիմնադրում

Ագրոպարենային հիմնախնդիրների լուծման գործում կարևոր է նաև երկրում անասնապահության և անասնաբուծության զարգացման դերը: Անասնաբուծության ճյուղերի արդյունավետ զուգակցման և ռացիոնալ տեղաբաշխման աջակցություն, տոհմային գործի զարգացման համալիր միջոցառումների իրականացում, անասնաբուծության համակարգի բարելավում և անասնաբուծական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում, անասնաբուծության կերի բազայի զարգացում, անասնաբուծական առևտրային կազմակերպությունների զարգացմանը աջակցություն, գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի գենետիկական բազմազանության պահպանության ապահովում: Եթե վերը նշված ռազմավարական գյուղատնտեսական ծրագրերը իրականացվեն ճիշտ այնպես ինչպես որ նախատեսվում են, ապա գյուղացիական տնտեսությունները կավելացնեն խոշոր եղջերավոր անասունների, ոչխարների, այծերի ու խոզերի գլխաքանակը: Գյուղացիական տնտեսություններում անասնազլխաքանակի ավելացմանը կնպաստեն նաև գյուղական համայնքներում ստեղծվելիք կաթի հավաքման և իրացման կառույցները, սպանդանոցները, արոտավայրերի բարելավման ծրագրերը և դաշտային կերարտադրության զարգացումը: Արցախի Հանրապետության պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացմանը կնպաստեն նաև մեղվաբուծության և ձկնաբուծության զարգացումը: Այդ նպատակի համար ավելի կընդլայնվի մեղվաբույծներին խորհրդատվական և տեխնիկական աջակցության ցուցաբերումը, մեղվաբույծների հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությամբ ոլորտի օրենսդրական կարգավորման, մեղրի և նրա հետ առնչվող ապրանքների արտահանման գործընթացների սկիզբը[3]: Ձկնաբուծության ոլորտի ընդլայնման ուղղությամբ աշխատանքներ կտարվեն ձկնաբուծական արտադրանքի ավելացման ներքին շուկան բավարարելու ուղղությամբ: Անհրաժեշտ է նաև լեռնային արոտավայրերի դեգրադացման աստիճանի գնահատում և դրանց բարելավման միջոցառումների մշակում: Կարևոր են արտաքին առևտրի ռազմավարության հստակեցումը, բիզնեստեղեկատվության տարածումը, գիտական հետազոտությունների ընդլայնումը: Ագրոպարենային հիմնախնդիրների լուծման գործում կարևոր և առանձնահատուկ տեղ ունի գյուղատնտեսությունը սպասարկող և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը: Արցախի լեռնային մակերևույթը, Մասնավորապես

գյուղացիական տնտեսությունների տեխնիկական հագեցվածության բարելավման նպատակով տեխնիկական ռեսուրսներով ապահովածության մակարդակի բարձրացումը, բնական աղետների դեմ պայքարի նոր տեխնոլոգիաների ներդրումը, գյուղական ճանապարհների նորոգումը: Արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացումը և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացումը գյուղատնտեսության ինտենսիվացման կարևոր ուղղություններից է:

Գյուղական բնակչության կենսամակարդակի և գյուղատնտեսության ճյուղի արդյունավետության բարձրացման համար կարևոր նշանակություն ունի գյուղի սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը: Գյուղացիական տնտեսությունների ակտիվացման համար կարևոր է նաև գյուղատնտեսական ռիսկերի նվազեցումը: Արցախի ռիսկային գյուղատնտեսության պայմաններում նախատեսվում են ռիսկերի կանխատեսման, հնարավորինս կանխարգելման և հետևանքների հաղթահարման մի շարք ուղղություններ: Ագրոպարենային ոլորտի հիմնախնդիրներից է նաև ագրարային ոլորտի գիտակրթական, խորհրդատվական համակարգի բարելավումը: Այս գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ է Հայաստանի Հանրապետության և այլ երկրների հետ համագործակցության զարգացումն ու շուկայահանման հնարավորությունների ընդլայնումը: Հայաստանի Հանրապետության օրինակն ունենալով՝ կարող են լուծվել այնպիսի ագրոպարենային մթերքների արտադրության հիմնախնդիրները, որոնց արտադրության վրա մեծ ազդեցություն են ունենում երկրի բնակլիմայական պայմանները՝ դրանց արտադրությունը դարձնելով սեզոնային բնույթի: ԱՀ-ում գյուղատնտեսական արտադրանքը կախված է հիմնականում բնական պայմաններից[2]: Գյուղատնտեսական արտադրության մյուս կարևոր առանձնահատկությունն այն է, որ աշխատանքի և արտադրության ժամանակը հավասար չեն, արտադրության ժամանակն ավելի երկար է, քան աշխատանքի ժամանակը[3]: Այս առանձնահատկությամբ պայմանավորված՝ գյուղատնտեսության մեջ աշխատանքի և կապիտալի օգտագործման արդյունավետությունը համեմատաբար ցածր է, որը պետք է հաշվի առնել ինչպես աշխատուժի զբաղվածության, այնպես էլ պետական ֆինանսավարկային քաղաքականության մշակման ժամանակ:

Գրականություն

1. Գրիգորյան Ա.Վ. Հողային ռեսուրսների օգտագործման խնդիրները ԼՂՀ-ում, Հանրապետական գիտական նստաշրջանի նյութեր, Երևան -2010, 570 էջ
2. Մելքումյան Ս., Հայաստանի Հանրապետության և Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության տնտեսական և սոցիալական աշխարհագրություն , Երևան 2005, 395 էջ
3. ԼՂՀ գյուղի և գյուղատնտեսության աջակցման հիմնադրամի գործունեության տեղեկագիր 2014-2015, 78 էջ
4. www.gov.nkr.am
5. www.stat-nkr.am

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ, աշխ. գ.դ. Ա. Ռ. Ավագյանը: